

Diessense toren: eeuwenlang bron van onderdanig onderhoud

door Jan van Helvoirt

Door de achterdeur naar binnen

Al vele eeuwen bepaalde de spitse kerktoren visueel het aanzien van Diessen. Aan de markante toren kon men zich in het open gebied van voor 1900 op afstand best goed oriënteren. Op een symbolische wijze werden drie elementen in een gebouwencomplex van west naar oost verenigd. Toren, koor en middenschip staan voor: wereldlijke en geestelijk macht met het gewone volk daar tussenin.

Een niet de minste daarvan was ongetwijfeld Diessenaar Servaes van den Nieuwenhuysen. Geboren op het *Luerincx Eynt* (het Hoekje) uit rijke ouders, probeerde hij in Antwerpen zijn kostje te scharrelen. Op Goede Vrijdag 1538 ging hij terug naar zijn geboortedorp. Tijdens de paaswake kwam hij opgewonden bij de Diessense kerk aan, *opter kerckdueren mit zynen voeten stootende tot drye reysen toe*. Met getrokken degen liep hij de kerk in *ende had opte steenen geclinct*. Vooraan in het koor aangekomen riep hij: *Ghy papen, het is genoch gesongen* en sloeg het zangboek aan stukken. Ook de kelk mepte hij pardoos van het altaar, waarna hij priester Verculen met de platte kant van zijn wapen op de borst sloeg, die om vergiffenis moest smeken: *Myns lyfs genade!* Nadat hij het schoteltje van de kelk had weggesmeten kuste hij drie keer de grond en vertrok naar de kerk van Beek. Ook daar wilde hij hetzelfde toneel opvoeren, doch men wist hem te arresteren. Ter plaatse werd hij door de scherprechter een uur lang op een schavot tegen de kerktoren gezet, behangen met kelken en misboeken. Wellicht was hij beïnvloed door een religieuze protestbeweging, die niets moest hebben van de geboden en sacramenten van de kerk.

Diessenaar Dirck Corstens kreeg in 1567 ook een niet alledaagse straf. Hij mocht de kerk alleen binnengaan *vande deure achterwaerts*. Een jaar lang mocht hij ook niet in de Kerkstraat komen en moest hij de naaste vrienden van zijn slachtoffer op straat en in de herbergen mijden. Behalve enkele geldelijke boetes moest hij ook een bedevaart maken naar o.a. het Heilig Bloed in Boxtel. Op deze manier wisten de nabestaanden van Peter Stevens en de dader zich te verzoenen. 's Maandags met Beek kermis was Peter, de man van Heylken van den Nieuwenhuysen, bij de *Cruysberch inde prochie van Diessen* tijdens een handgemeen immers doodgeslagen.

Lijkschouwingen onder in de toren

De toren is altijd eigendom van het dorp geweest en is dat nu nog van de gemeente Hilvarenbeek. Wereldlijke activiteiten waren in de toren, en vaak in de kerk zelf, heel gewoon. Ladders, brandemmers en -slangen werden in het statige gebouw opgeslagen. In de Beekse toren bewaarde men naast het materiaal voor het schavot voor de dood- en lijfstraffen, de *dorpscommie*; de kist met belangrijke stukken van de Heerlijkheid. In Diessen was dat de eenvoudige dorpsadministratie.

Op 17 juni 1684 getuigden de Diessenaren Aert Hendrik van Hoof en Aert Wouters dat Daniel Winteroy geboren zou zijn op 19 mei 1656. Ze hadden dat gezien *op ten boecke*; het oude doopboek van de Diessense parochie was verloren gegaan door het sterven van de pastoor. Het Beekse doopboek was verbrand tijdens de grote dorpsbrand van 1694. De huisvrouw van Jan Peter Verhoeven liet haar inmiddels 16 jarige dochter op 13 november 1699 alsnog in een nieuw doopboek inschrijven.

In september 1691 werden op grote schaal in Diessen en Beek de klokken geluid om het overlijden van mevr. De Cort, 'vrouwe van Hilvarenbeek, Diessen, Westelbeers en Riel' te gedenken. Liefst zes weken lang werd twee keer per dag tussen zes en zeven uur met alle

klokken geluid. In 1731 werd dat nog eens dunnetjes overgedaan toen de heer van Hilvarenbeek, Johan de Cort, overleed.

In 1702 roofden de Fransen waardevolle spullen van de twee Diessense gilden uit de toren. Tijdens de dramatische represaille maatregelen van 1708 werden ook vernielingen aan de Diessense toren aangericht. In Beek hadden de militairen een paar uur eerder de muren van de toren flink beschadigd *en de binnen deuren van den toorn on stucken geslaegen*.

Vaak voerde de chirurgijn er zijn lijkschouwing uit, zoals in Lage Mierde in 1779. Onder in de toren werd het dode lichaam van een zwangere vrouw gevisiteerd. Op het lichaam werd *moeder naekt ontkleed zijnde, van het hoofd tot aen de voeten, geene kwetsure bevonden, maar door het water seer geswollen, en aen het vervellen*. Zij was, vanaf de Bockenreijder vertrokken, in de Reusel verdronken. Toen ze de toren werd uitgedragen, was *het dode lighaem een vrucht ontvallen, synde een meijsje naer gissing*.

Chirurgijn Hanegraef had in maart 1696 het dode lichaam van Claes Leemans op het kerkhof opgegraven en onder in de toren onderzocht: *den buyck ende borst seer blauw gecauseert door stooten*. In 1742 werd de zwaar gewonde Joost Peters uit Tilburg de Beekse toren ingedragen. Hij was op de Biest *gewont met een swaare sneede off kap*, waaraan hij was overleden.

Enkele jaren later kon dezelfde chirurgijn een duidelijk medisch rapport opstellen over Huybert van Spreuwel. Hij was zo zwaar toegetakeld dat hij de Diessense toren niet eens haalde. Hij had een *messteek onder den navel van den buyck gaende op drie plaetsen door den cronckel derm tot in de maegh, dat de vuyligheyt ten neuse ende monde uytliiep*.

Gevangenen in toren opgesloten

Gevangenen werden in de toren opgesloten en de bewaking werd publiek aanbesteed. Diessenaar Laureys van den Berck en Andries Sweens meldden zich op 21 december 1709 *met goet geweer*.

Jacobus Otten uit Diessen kreeg vaak last van de ‘vallende ziekte’. Het werd echter steeds erger en als hij dan zijn kleren uittrok gedroeg hij zich als een *onweys mensch*. Op 24 november 1749 werd hij in de Diessense toren opgesloten. Zijn bewakers hadden zich ook danig misdragen. Behalve dat ze vuurtje gestookt hadden, hadden ze de nieuwe leren stoel uit de kerk gehaald. Zij zouden die stoel van de predikant gebruikt hebben *tot bespottinge van den waare gereformeerde godsdienst*.

In de Beekse toren werden in 1713 maar liefst zes gevangenen opgesloten; daar was overigens een aparte gevangenis ingericht. Ook de waag had daar een eigen aanbouwsel. Het was bovendien een uitstekende uitkijktoren bij naderend gevaar en het enige stenen gebouw waar men kon schuilen. De verder afgelegen gehuchten hadden eigen schansen.

De oudste raadhuizen waren vast tegen de kerk aangebouwd. Het was de ruimte waar men vergaderde en nieuws uitwisselde. Regelmatig werden er aanbestedingen en publieke verkopen gehouden. In augustus 1775 wist Jan Bosmans het Beekse kerkhof te huren....om er zijn vee op te laten grazen. Hij moest koster en schoolmeester Van der Hammen betalen: f 4,-, twee karren mest en een kar turf.

Paardenmest en stro te koop

In de Beekse kerk werd in 1795 nog een publieke verkoping gehouden van *hoopen paardenmest*. Onder de kopers bevonden zich: secretaris Van den Burg, dominee Van Heusden, kerkmr. Jan Tasset en pastoor Tabbers. Er lagen 23 hopen in de kerk! Een jaar eerder werd in de Diessense kerk publiek verkocht: *een groote partheye strooy van de tente staande in de Biestse Heide*. Het waren restanten van strooien onderkomens die het Franse invasieleger gebouwd had in de heide tussen Diessen en de Biest. Op 27 augustus 1794 was men vanuit Poppel Beek binnen gemarcheerd en begin september sloeg een leger van 40.000

man zijn kampement op. In de Beekse kerk werden enkele dagen eerder alle kerkbanken gesloopt en vertimmerd tot 'kribben' voor de vele paarden van het Franse leger.

Het leek wel of men in Diessen de Fransen voelde aankomen. Immers in juni 1794 werd *een nieuw hekke aan het kerkhoff* gemaakt. Het houten hekwerk van zware ribben kwam in de reeds bestaande muur rondom het kerkhof. Het was de voorloper van het huidige ijzeren hekwerk. Op elke paal kwam een sierlijke knop en een grendel met slot zorgde voor de afsluiting. Deze Fransen zorgden er overigens uiteindelijk voor dat de Diessense kerk enkele jaren later weer in katholieke handen zou komen.

Meestal werd na de laatste mis nog even nagebuurt over nieuwtjes in het dorp. Op zondag 8 april 1770 liep het echter met Jan van Diessen den Ouden, *komende uit de Roomse Kerk tegenover de Pastoors Woning op de Kerkweg*, totaal uit de hand. Met een houten klippel bracht hij Anthonie Hermans zo'n rake klappen toe, dat het hout in tweeën brak. Zijn zoon pakte op zijn beurt een gebroken stuk en sloeg venijnig op Hermans in. Gelukkig wist passant Adriaen van Roy de vechtenden te scheiden en zich over het hevig bloedende slachtoffer te ontfermen.

Op 16 juni 1798, men was in het vierde jaar 'der Bataafsche Vrijheid', verklaarde de gereformeerde schoolmeester Adriaan de Bosson met zijn vrouw en minderjarige zuster Adriana, afstand te doen van *de Grootte of soo genoemde gemeentens tooren kerck*. Dit waren toen trouwens de enige gereformeerden die in Diessen te vinden waren i.t.t. de meerderheid van *Catolyke belijders*. Adriana kreeg overigens f 5,- toe. De katholieken konden weer terug keren vanuit hun schuurkerk aan het Laar naar de kerk op de Heuvel.

Enkele jaren later droeg pastoor Leonardus van Dijk daarom ook *eene erve alwaer de Roomsche Kerk op heeft gestaan* over aan de erfgename Maria Anna Cools. Het was 9 roeden (6 bij 15 meter) groot.

Gapend gat gedicht in 1769

Er is een tijd geweest dat er tussen de toren en de kerk een open verbinding was. In het archief vonden we dat de afscheiding tussen toren en kerk moest geschieden met *schulp grijze deelen*. De aannemer, Cornelis Moonen, mocht voor f 109,- de *opening tussen toorn en kerk affplancken en toe maken*. De timmerman moest acht zware ribben (lang 3.60 meter) in de torenmuur inhakken en verbinden met de bestaande ribben in het dak van de kerk. Bovendien: *het geheel op riggels affplancken van de deur tussen de kerk en toren tot boven in den toog dat het van ieder syde en boven in den toog digt is en wel sluyt*.

Bovendien werden de kerkdeuren, die open tralies hadden, met planken bekleed en verder van een nieuw slot voorzien. De deuren en gewelfplanken werden twee keer met een blauwe olieverf geschilderd. De onderkant van de deuren kregen een laag zwarte olieverf, net als de muren van de kerk. Tot slot werd ook de vloer in de toren vernieuwd en wel met bakstenen.

Cornelis Cornelis Moonen werd in de Diessense kerk gedoopt in 1710 als zoon van Cornelis Moonen en Wouterijn Peter Stevens. Cornelis jr. werd mr. timmerman en rademaker en was allereerst gehuwd met Margriet van den Nieuwenhuijsen. Daarna vanaf 1760 met Catharina Aerts de Brouwer. In veel dorpen in de buurt voerde hij als pachter van de houtschatten de schouw. Ook was hij in Diessen de pachter van domaniale en novale tienden tussen 1755 en 1758. Vaak werd zijn naam echter ook om andere redenen in het archief vermeld. Voordat zijn eerste vrouw stierf, had hij b.v. een bastaard bij Hendrina van Gorp die op weg naar Poppel op de kar beviel.

Man en vrouw voor de ploeg spannen

Op 30 november 1752 werd hij nog bijna door een aantal Diessenaren vermoord. 's Avonds laat kwam hij beschonken aan bij Jasper van Eynthoven (herberg bij de Tolbrug in de Beekse Gelderstraat) om met hem af te rekenen! Hij dreigde Jasper, bijgenaamd 'de Jep', die in bed

lag te slapen, met een stoel de kop in te slaan Maar onder het motto *hier hebbe wij er eenen, slaat dood, slaat dood*, werd onze timmerman zelf door een aantal dorpsgenoten behoorlijk afgetuigd. Zij stalen zijn geld, trokken bijna al zijn haren uit, verwondden hem aan het hoofd en braken zijn linker arm.

Enkele jaren later voelde onze timmerman zich blijkbaar de leider van de Diessense jonge mannen. Op zondag 15 oktober 1759 hadden veel jongelui zich verzameld bij het huis van Hendrik Maas. In huis zat de vrouw van Wouter van de Nieuwenhuysen, Jennemie Janssens uit Reusel, angstig te wachten. De jeugd had een 'weesboom' (een grote paal die over een kar hooi ligt om het bij elkaar te houden) en een dik touw bij zich om de deur te forceren. Wouter zelf was die al met een schop aan diggelen aan het slaan. Men was van plan om Hendrik Maas en de vrouw van Wouter aan elkaar vast te binden en .... voor de ploeg te spannen! Aannemer Cornelis Moonen hitste de meute op en riep: *Saa jongens weerd u maar. Ik ben Officier, Drossaard, al watter van komt daar draag ik van deur*. Maar niemand durfde het initiatief te nemen en tot opluchting van Maas en zijn vrijster droop men af.

Drie jaar later was onze timmerman weer van de partij. Nu was hij getuige van de radeloosheid van bovengenoemde Jennemie Janssens, die met Van de Nieuwenhuysen getrouwd was, doch met Maas een affaire bleek te hebben. Vloekend en tierend stond ze voor het huis van Maas. Daarna had men haar met getrokken mes in de kamer zien lopen. De kleren van Maas, *rok en camisool*, had zij aan stukken gesneden en alle ruiten had ze met 'een been van een paard' ingeslagen. Bovendien had ze gedreigd heel het *Leurens Eynt*, waar Cornelis Moonen ook woonde, in brand te zullen steken.

Zover kwam het echter niet. Enkele weken later beviel zij nl. onderweg in de hei tussen Dun en de Lange Gracht van een ongeveer zes maanden oude foetus. Toen ze het dood geboren kind zelf op het Diessense kerkhof begroef werd zij gearresteerd. Nadat ze diefstal en overspel bekend had, werd zij *strengelyck gegeeselt* en uit Brabant verbannen. De rust in 't Hoekje keerde weer en Cornelis Moonen kon enkele jaren later de restauratie aan de toren op 1 oktober 1769 voltooien.

Op jacht naar vrouwen in Esbeek

Cornelis Moonen had trouwens zelf ook wel eens voor amok gezorgd. Op donderdag 6 februari 1727 kwam een hele bende manspersonen uit Diessen hardhandig aankloppen bij een boerderij op het Hoogeind in Esbeek: *met een swaer hout had men de voordeur vande huysse opgelopen*. De toen pas 17 jarige vrijgezel Cornelis Moonen, brouwerszoon Andries Niclaes Otten, de knecht van brouwer Cornelis Cools, Jan Jan Moonen en zijn broer Gerrit Jan waren de gangmakers. De Diessense bende had het gemunt op een aantal Diessense vrouwen die zich in de boerderij van Jacob Joost Mercken verschanst hadden. De Esbeekse boer probeerde met de mestriek in de hand het volk uit zijn huis te keren. Meteen begon men op de staldeur te beuken, *sodanigh datter enkele plancken afwaeren*. Enkele personen probeerden te onderhandelen met boer Mercken: *Op ons consientie en zaligheyt. Laet ons de Diessensche vrouwluy daer maer uythaelen. Wij sullen niemand aenraken. Set uwen rieck neer!* Waarop Mercken antwoordde: *Set uwen emmer neer. Wat bruyt mij de Diessensche vrouwluy* (dat zijn ongehuwde jonge vrouwen) en ging de stal weer in.

Jan Peter Naaykens die op den herd stond kreeg pardoes een steen op zijn borst gesmeten en riep: *Gij doet als dieven, schelmen en vagabonden!* Jan Moonen wierp toen de boer tegen de grond en een ander takelde hem met een stuk hout flink toe. Naaykens wilde de zaak nog sussen: *Schaemt ghij u niet dat gij een out man soo tracteert*. Maar de woedende meute antwoordde: *Hier hebben we de schelm die we hebben moeten*. Na enkele harde afranselingen beet men hem toe dat hij moest opstaan en vergiffenis vragen. Maar hij antwoordde oprecht dat hij dat niet meer kon. De dreigementen werden steeds heftiger: *Als ghij niet opstaet en weggaet, soo slaen wij u doot!* Gelukkig kwam er na enige tijd een eind aan het gevecht en de

drie Diessense vrouwen werden uit het huis gehaald...en overgeleverd aan Gerrit Jan Moonen. Met deze vechtersbaas zou het overigens vier jaar later slechter aflopen. Hij was wederom in een gevecht betrokken geraakt.

Pastoor nam soms de benen

Gerrit Moonen was een zoon van Jan Moonen, die herbergier was in het Pannenhuis aan het Laar. Hij had vele openbare nevenfuncties die hij met veel dreigementen, intimidaties, omkoperij en bedrog uitoefende. Zijn manier van optreden wekte veel wrevel in Diessen en Beek. Het ontaardde in een regelrechte aanslag in het Pannenhuis in mei 1697: *een venster, sijnde t' eerste opde lincker sijde vande voor deur (...) met twee kogels soot' scheen soude sijn door schooten gaende voorts door de glaese vande binnen raem inde keucken daer hij Moonen ende sijn vrouwe tsamen te bedde laegen, ende dat de man daer van niet opstonde.* Een paar maanden later werd hij weer zwaar gewond. Men vond bij hem *de hersenen vliessen bedeckt met swart geronnen bloet, sijnde soo t'scheijnt een quetsure met een houwdegen.* Hij was een man van twaalf ambachten en dertien ongelukken.

Maar de regenten van Diessen vonden hem maar agressief *en dangereus om mede om te gaan, aenleijdinge gegeven tot ruesingh ende krackeel.* Vooral eervolle personen uit Beek en Diessen moesten het ontgelden. Jan van de Kieboom kreeg een pint bier naar zijn hoofd gesmeten en volop beschoten *sijnde de huisinghe doort schieten vol damp ende reuck vant buspoeder.* Vorster Van Delft en schoolmeester Buermans werden met stenen en stokken belaagd. De schepen Van den Nieuwenhuijsen werd met de haren over de vloer gesleept en zijn ambtgenoot Bartels werd bewusteloos geslagen. Velen werkte hij met geweld zijn herberg uit.

Uiteindelijk werd hij zelf in 1719 in zijn eigen kroeg zo zwaar toegetakeld dat hij met vier diepe hoofdwonden in bed gelegd werd. Hij werd echter opgeknapt door enkele gasten die hem meteen weer trakteerden op *verscheijde slagen soo op het lijf als op het hoofd, waer van ter aarde neder vallende verscheijde malen met de voeten is gestampt tot buijten verstandt sijnde aldaer blijven leggen.* Enkele jaren later stierf hij en werd in Diessen naast de toren begraven.

Zijn reeds genoemde zoon Gerrit had ook geen goede naam. Toen hij in oktober 1731 in de Kerkstraat in een herberg woorden kreeg over de jacht met Jacobus van Vessum nam pastoor Matthias van Eysendijk de benen, wilde geen partij kiezen en vluchtte de toren in. Van Vessum werd met een mes doodgestoken terwijl Moonen met de klap van een schop tegen de grond werd geslagen waarna hij strompelend op het kerkhof dood neerviel. Een aantal jaren later, in 1737 zou hij de eerste mis opdragen in de nieuw opgerichte schuurkerk, koos dezelfde pastoor wel degelijk partij!

Diessen omstreeks 1720 in diepe ellende

Het was een armoedige gewelddadige periode die de Diessenaren achter de rug hadden. Een grote droogte in 1679 trof het Diessense vee. Een jaar later, 24 juni, raasde een alles vernietigende hagelbui over Diessen. Schade: f 1500,-. In 1688 hadden de regenten van Diessen liefst voor f 4500,- de Fransen afgekocht, zodat de inwoners bespaard bleven van plunderingen. Het jaar daarvoor waren nog vele huizen en landerijen braak blijven liggen vanwege de armoede. In 1702 brachten de Fransen Diessen aan de rand van de afgrond, om in 1708 nog even terug te komen. De armentafel draaide op volle toeren.

In 1719 had men een gigantische *hagelslag opt' gewas te velde* te verduren gehad. Bovendien kwam er in dat jaar een *swaere drooghte* overheen. Er kwamen steeds meer *ledigh liggende erven, welke ongecultiveert bleven liggen.* Bovendien had men veel te verduren van de oorlog, inkwartieringen van militairen en uitingen van allerlei vijandelijke partijen. Men leed grote ziekte en sterfte onder het vee. In 1719 heerste er een besmettelijke ziekte in

Diessen. Doctoren beweerden dat de honger de oorzaak was! In 1723 kwam wederom een gigantische droogte. Tot overmaat van ramp werden in mei 1724 *alle graenen soo koorn, haver, gerst, erten, boonen, vlas, saet, en alle de weijen en beemden soo sijn bevroren, dat daer geen vruchten ofte seer weijnigh sijn gewassen*. Een nieuwe droge zomer die volgde deed de Diessenaren hun vee de hei en vroente op jagen. Men zag de komende winter angstvallig tegemoet en vreesde dat *inden winter veel menschen en beesten van honger ende armoede sullen vergaen*.

Geen geld voor ‘de Geusen’

In die periode was het ook haat en nijd tussen de katholieken en gereformeerden en men maakte elkaar zoveel mogelijk het leven zuur. De grote kerk was in handen van de gereformeerden en de Diessense katholieken mochten uiteindelijk een houten kerkje oprichten, een voorganger was ingestort, op grond aan het Laar afgestaan door de familie Cools. Onder deze omstandigheden zaten op 26 juli 1740 een aantal notabelen uit Diessen in het Pannenhuis, de herberg van Albert Couwenbergh. De gereformeerde predikant Paulus Keuchenius, hij had dienst in Diessen en Beek, zat samen met schepen Joachim Beersmans op de kelderkamer van de herberg. De predikant had zes gulden voorgesloten aan een chirurgijn in Den Bosch. Hij had de zoon van een voormalige gereformeerde Diessense schoolmeester, Jan Nicolaes Gelijn, genezen: hij was met *crauwasië beset* en in armoede vervallen.

Schepen Beersmans had getekend dat Keuchenius uit de Diessense (katholieke) armenkas het geld zou terug krijgen. Pastoor Matthias van Eysendijk zat in de ‘goei kamer’ en leden van het armbestuur in de keuken. De predikant was nauwelijks door de achterdeur uitgeleide gedaan door Couwenbergh of schepen Beersmans moest bij de pastoor op het matje komen: *Ghij bent een schelm en een dieff, dat ghij de arme penningen uitgeeft aan soodanige persoon*. Het geld was voor de Diessense armen bedoeld...en niet voor *de Geusen!* De herbergier kwam nog sussen en richtte zich tot de schepen: *Staat tegen uwen pastoor niet op, gaat liever uyt huis*. En de pastoor was nog niet bekoeld: *Moet ge nog weggeven van den huisarmen daer ge niet toe bevoegd bent en dat aan vreemdelingen en gegageerde kinderen. Zo schelmachtig weggeven*. Anthony Moonen, ‘de huisarmeester van Diessen’ zat in de keuken en zweeg.

Visitatie in 1681 geen overbodige luxe

Sinds het einde van de 80-jarige oorlog was de Diessense kerk *desolaet ende ontramponneert*. Nadat de kerk en toren nog een grote onderhoudsbeurt gekregen hadden, waarbij ook de schoolkinderen werden ingezet, werd op 25 juli 1648 de kerk ontruimd en gewit en werden alle ‘paapse versierselen’ verwijderd. Smid Gerard van Dijck repareerde enkele vensters en paste de klok aan zodat die ook om het half uur sloeg. Enkele jaren later werd ook nog een huisje dat op het kerkhof stond publiek verkocht aan Jan Lemnius: *de cap mette gebondt vant huysken staende opde kerkhof*.

Dominee Gijsbert Coetsius kon hier weinig verdienen want in Diessen woonde niet één protestant; Diessen werd daarom bij de gereformeerde gemeente van Beek ingelijfd. Zijn bericht dat de bewoners van Diessen *begeerich sijn om somwijlen met een predicatie van Coetsio gediend te mogen werden*, sloeg dan ook nergens op. In datzelfde jaar werd ook beslag gelegd op de geestelijke goederen. In Diessen werd een beneficie (kerkelijk vermogen) achter gehouden, net als een studiebeurs. Ook verdween een weide in het Diessensbroek spoorloos uit de boeken. Daar de protestanten veelal hun diensten in het koor hielden, werd in de kerk een afscheiding getimmerd door Wilbort van Gijzel.

Nadat de kerk bijna 40 jaar had leeg gestaan bleek bij inspectie in 1681 dat de vloer zo slecht was, dat die geheel vervangen moest worden. Er werden 15.000 plavuizen gekocht met een

waarde van f 265,-. In de 17^e eeuw was het heel gewoon dat vermogende lieden, rijke ‘stinkerds’, binnen in de kerk werden begraven. Ook tijdens de reformatie-periode.

Stoere toren trotseerde het weer

In mei 1697 was dat echter niet gebeurd. Men vond een ongeboren kindje vlakbij het huis van Cornelis Mertens naast 't schop. Men had het uit de aarde genomen, afgewassen *ende aent'neuske ende onder de kin eenige quetsure* bevonden. Het zou overigens ook niet welkom geweest zijn op het kerkhof.

In tegenstelling tot de onwettigen en armen werden in 1729 o.a. Petronella van Leeuwen en Andries Otten en zijn dochter Catharina binnen de kerk begraven. In 1791 werd nog in een bestek bepaald dat de koster na een begrafenis onder de kerkvloer de plavuizen weer netjes moest aanpassen.

Op veel plaatsen waren de muren *seer uytgevallen ende vergaan*, terwijl de kalk er grotendeels af was door het vocht. Het dak was immers op veel plaatsen zo lek als een mandje en de goten waren kapot. Metselaar Wouter van Dam uit Beek bracht 4500 nieuwe stenen aan voor f 45,-.

Toch was de Diessense toren taai en volhardend, vergeleken met die van onze buurgemeenten. Op 11 december 1615 stortte tijdens een hevig onweer de Beekse torenspits branddend neer op het dak van de kerk. Slechts de sacristieën bleven gespaard. Ook tijdens de gigantische storm van 1 augustus 1674, de Beekse Heimolen, de Utrechtse Domkerk en de Esbeekse ‘boerderij Hendriksen’, gingen tegen de vlakke, bleef de Diessense stopnaald fier overeind. Tijdens het hevige onweer van 28 juli 1719 werden de torens van Middelbeers en Oostelbeers zeer zwaar beschadigd. Het onweer van 11 juni 1776 zorgde voor *uytgeslagen glazen in de gemeentens toorn, waag en schoolhuysinge* in Beek. In de Beekse toren sloeg de bliksem in 1801 zelfs op drie plaatsen tegelijk in, smolt het lood en wist men een uitslaande brand op het nippertje in de kiem te smoren. Bij de Diessense ranke toren was evenwel steeds geen vuiltje aan de lucht!

Grote restauratie toren na recessie 1724

Hoewel Diessen nog regelmatig te kampen kreeg met tegenslagen, zoals de militaire schermutselingen van 1748, kon het dorp weer langzaam overeind krabbelen. Zo werd ook weer na lange tijd aandacht besteed aan het onderhoud van kerk, koor en toren. Peter van Beckhoven tekende in 1727 voor acht jaar alles te zullen onderhouden voor f 13,-.

Blijkbaar kwam er toch niet veel van terecht want op 3 maart 1728 werd het onderhoud opnieuw publiek aanbesteed. Daniel Verhoeven nam het karwei aan voor f 14,-. Hiervoor moest hij ook de materialen leveren, zoals *schalien, nagels, glazen, loot en soudeersel*. Twee maal per jaar, in het voor- en najaar, moest hij het dak op ter contrôle. De lasten voor de toren kwamen voor rekening van de borgemeester en die van de kerk voor de kerkmeester. De regenten zouden wel financieel bijspringen *in cas van onverwachte toeval van stormwinde, donder off hagelslach*.

Op 5 augustus 1766 werd de toren wederom publiek aanbesteed. Nu m.b.t. een groter onderhoud. Op de vier hoeken van de toren moesten de leien afgebroken worden. Ook de *hoekbomen met geerbalken en planken* moesten eraf. Aan de westkant kwam een nieuwe muurplaat. De hoekbomen, van 6 bij 9 duimen, werden gekapt uit eiken bomen die door de gemeente werden aangewezen. De aannemer Martinus Sledden zou ze omdoen en bekappen. Ook kwamen er zes nieuwe *ketting balken van het spits van de toren*. Het dakbeschoot werd gemaakt van duimse planken. De *stijgering en verder gereetschap* kwam voor rekening van timmerman Sledden. Mocht er tijdens het slopen schade ontstaan aan toren, klokken, kerk of schoolhuis, dan was dat ter verantwoording van de aannemer. Ook diende hij twee borgen aan

te stellen. In dit geval waren dat timmerman Jan van Spreeuwel en schoolmeester Jacobus de Bosson. Totale kosten: f 36,-.

Toen het karwei na vier weken geklaard was kwam er opnieuw een publieke aanbesteding. Nu betrof het *den thoorn voor soo verre 't tans met nieuwe planken bekleet is behoorlijk moeten dekken, waar toe hem de leynen zullen geleverd worden*. Cornelis van Heusden was de leiendekker en beurde f 50,-.

Kerk St. Adolphus ook onderhanden genomen

Nadat het gat tussen toren en kerk gedicht was en het gewelf een geheel was geworden kwam de kerk aan de beurt, die enige tijd toegewijd was aan St. Adolphus. In juli 1769 werd er een grote schoonmaak gehouden. Publiek werd aanbesteed om te *stoffen, vegen en witten*. Het bezetsel *dat gebluysterd en affgevallen* was moest bij muren en pilaren opnieuw bepleisterd worden. De vloer in kerk en koor die gedeeltelijk was ingevallen zou weer opgehaald worden, terwijl de *predikstoel* en stoelen en banken flink in de boenwas werden gezet. Het koperwerk aan de preekstoel kreeg een extra beurt. De muren, pilaren en *graeten tussen de glaesen* ook netjes te witten. Onderaan kregen muren en pilaren een zwart laagje van 1½ voet hoog. Louis Bayens, de bekende Beekse schilder, klaarde het karwei voor 26 oktober 1769. Kosten: f 52,-. In het najaar werden in de kerk en toren een aantal bouwmaterialen aangeboden. Zij waren afkomstig van de verbouw van het schoolhuis en de uitbreiding en gedeeltelijke verbouwing van de school, die aan elkaar vast stonden op de hoek van het kerkhof en Kerkstraat. Schoolmeester was Daniel Schoondermark. De school kwam acht voeten (2.40 meter) verder naar het zuiden richting kerkhofmuur. De w.c. van de schoolmeester grensde zowat aan het kerkhof: *op de moos moet benefens de Kerkhofmuur een kelder gemetseld worden met een toog buitenuit voor een huisken off secreet om van binnen daer op te gaan*. Aannemer mr. timmerman en mr. molenmaker Jan van Rijthoven (1708-1783), die *aent Sprenckels Eynt* woonde, had o.a. de volgende bouwmaterialen in de aanbieding:

- een eyken bol en een deur;
- een cousyn in de toorn met glas;
- out timmer in de kerk;
- een koop strooij naast den tooren;
- out timmerhout van den thoorn;
- twee hoopen tacken en een quade berk omgewaijt.

In het jaar dat Van Rijthoven stierf was er weer volop werk aan de winkel. Rondom de kerk en toren werd grond weggehaald tot vier duimen onder de vloer; de vrij gekomen aarde werd over het kerkhof verspreid. Bovendien werden aan de buitenmuren alle losse stenen verwijderd en opnieuw netjes ingemetseld. De planken van de dubbele deur ten westen in de ingang van de toren waren totaal verrot. Ze werden opnieuw bekleed met *denne een duimse deelen*. Onderaan kwam een nieuwe dorpel.

Het beschot tussen kerk en toren dat aangebracht was in 1769 werd gerepareerd. Aannemer Andries Rooyackers uit Bladel zou ook de zolder onder de 'tiendklok' vervangen. In de kerk kreeg de preekstoel een grote opknappbeurt. Er kwam een nieuwe bovenbalk, een nieuw achter schot, een nieuwe voet en kap. Ook maakte hij een nieuwe 'voorleesbank': een combinatie zit/leesbank met deurtjes. Vier jaar eerder werd de oude dubbele stoel aan de linkerkant van de preekstoel naar de andere kant verplaatst. Er kwam een kap op; in de stoel kwam een bank en planken om de boeken op te leggen. Op de oude plaats werd een geheel nieuwe dubbele stoel, van de ene pilaar tot de andere, getimmerd.

Haken om naar het kruis te klimmen in 1791

Ruim twee eeuwen geleden werd groot onderhoud gepleegd aan de toren. Het gedeelte in het Belfort, waarin de klokken hingen en de zolder waarop het Belfort stond werden grondig

gerepareerd. Behalve *het horlogeriehuisje* werden uurwijzers, riemen, klepel, reep en touwen vervangen. Boven in de spits haalde men de oude ‘makelaar’ er uit om die te vervangen. Onderaan werd die achtkantig gekapt, terwijl de verticale eiken balk boven dunner moest uitlopen. Zodoende kon het kruis met een pen op de spits gemonteerd worden. Het gedeelte van de makelaar dat buiten het dak uitstak werd met een ‘loden mantel’ bekleed. Ook het kruis zelf en de appel werden goed geïnspecteerd. Over het haantje werd nog niet gesproken! Aan de oostkant van de spits kwamen vanaf het bovenste venster tot aan het kruis stevige haken. Ze moesten zo verankerd en verdeeld worden, dat men gemakkelijk naar het kruis kon klimmen. Alle leien en planken gingen eraf, waarna het ‘grof hout’ aan een inspectie werd onderworpen. Het luik op het gat van *het steenen wulf* in de toren werd vernieuwd. De twee goten achter de twee pilaren of *conterforten* bleken te kort en te smal; het hemelwater moest voortaan sneller en beter afgevoerd worden. In de kerk zelf kwamen nog 2000 *heel bakke rooden Utrechtsen plavuysen*. Ook werden de stenen die uit de pilaren waren gevallen netjes terug gebracht met ‘goede vette kalk’. Om te zorgen dat er geen vogels meer door de kerk konden vliegen, maakte men de *oosen* met kalk en stenen dicht. Tot slot moesten alle deuren goed sluitbaar gemaakt worden.

Aan de gebruikte materialen werden hoge eisen gesteld. Het ijzerwerk was goed *tay sweets ijzer*. Het te gebruiken lood werd geacht goed zuiver te zijn zonder scheuren of *sant streepen*. De leien mochten niet uit Frankrijk komen maar uit het Belgische Luik. Deze ‘dubbele leien’ werden haaks gekapt en in vijf soorten gesorteerd. De zwaarste soort werd uiteraard onderaan gelegd. Behalve het hout voor de geploegde planken voor het dakbeschot, kwam alleen goed eikenhout in aanmerking: zonder wankant of spint. Vooral de ‘schuiffels’ in de galmgaten, mochten geen *roode of witte olm of nadelige cnoesten* hebben. Ook mocht het hout niet rietschalig of hanepotig zijn!

Brevieren aan de voet van de toren

In 1858/1859 vond er nog een behoorlijke restauratie plaats door Hendrik van Tulder. Daarna moet die uit 1936 vermeld worden. Een toegangsdeurtje tot de kerk vond men onverantwoord. Daarom werd het aangebrachte schot van 1769 vervangen door een muur. Daarin kwam een nieuwe dubbele deur tussen toren en schip en daarboven twee vensters met glas in lood ramen om de orgelgalerij te verlichten. De westzijde van de toren werd i.v.m. gevaar voor de kerkgangers goed onderhanden genomen, terwijl de steunberen in oude stijl werden teruggebracht.

Op 7 oktober 1940 kwam de oorlogsschade aan het licht. Een der zware hoekstaanders was doorschoten en gedeeltelijk versplinterd en twee opleggers waren geheel stuk geschoten. Vele leien met stukken dakbeschot moesten vervangen worden. Pas tijdens de grote restauratie vanaf 1957 werd de toren grondig bekeken door architect N.H. Pontzen. De beraming was f 50.000,-. Het dak boven de traptoren, in de oorlog door een granaat getroffen, werd alsnog vervangen. De dakvoet van de toren kreeg een nieuw dakbeschot met koperen leihaken en nieuwe leien. De galmborden werden compleet vernieuwd en de toren kreeg geheel nieuw voegwerk. Terwijl firma Van Gestel/Van Hoof uit Diessen de laagste inschrijver was, ging het karwei toch naar firma J. de Bont van Hulst.

Op 3, 10, 15, 16 en 17 augustus 1958 werd als dank voor en door Diessenaren het bekende torenspel ‘De verspieder van de satan’, geschreven door kapelaan Maas, opgevoerd.

Als achtjarige knaap klom ik met enkele kameraden regelmatig via de ladders op de steigers aan de buitenkant geheel tot bij de galmgaten. De laatste keer hadden we overigens weinig oog voor de restauratie. Beneden liep pastoor Vogels te brevieren en wij durfden niet eerder af te dalen voordat hij zijn karwei af had. En die onderdanigheid leek echt een eeuwigheid te duren!